

УДК 378.1:811.111:811.161.2
DOI: 10.32342/2522-4115-2021-2-22-33

О.В. ШКУРКО,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

Д.П. АМІЧБА,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

Т.А. КЛИМЕНКО,
*кандидат філологічних наук,
доцент кафедри перекладу та лінгвістичної підготовки іноземців
Дніпровського національного університету імені Олеся Гончара*

МІСЦЕ АНГЛІЙСЬКОЇ МОВИ В ПРОЦЕСІ НАВЧАННЯ ІНОЗЕМНИХ СТУДЕНТІВ УКРАЇНСЬКОЇ

У статті розглянуто проблему мовної глобалізації сучасного світу та ролі англійської як першої в історії людства всесвітньої мови. Продемонстровано ставлення уряду України до недостатнього рівня знання англійської мови населенням та зв'язок цього факту з низьким рівнем економічного розвитку країни та її конкурентоспроможності на міжнародному ринку, чим пояснюється прагнення модернізувати українську систему вищої освіти, адаптувати її до сучасних умов глобалізації. Авторами досліджено низку офіційних документів, які стосуються використання англійської мови в закладах вищої освіти: Концепцію розвитку англійської мови в університетах, законопроект № 3717 парламентського Комітету з питань освіти і науки про змогу навчатися іноземною мовою та наказ Міністерства освіти і науки від 05.07.2021 № 769 «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо удосконалення освітніх програм, за якими здійснюється підготовка іноземців та осіб без громадянства в закладах вищої освіти України, з урахуванням особливостей їх підготовки». Особливу увагу сконцентровано на питаннях навчання у закладах вищої освіти іноземних громадян, що становить особливу статтю доходів держави. У статті порушено низку питань стосовно тривалості навчання української мови студентів-іноземців I–IV курсів, обов'язкового використання англійської мови під час навчання іноземців української, вимоги з боку Міністерства освіти і науки та керівництва вишів щодо володіння англійською мовою на рівні B2 викладачами, які працюють з іноземними студентами. Проаналізовано сучасні методи викладання іноземних мов, у тому числі української як іноземної, що передбачають використання рідної мови чи мови-посередника під час навчання або категорично заперечують необхідність її застосування, та внесено низку пропозицій стосовно розглянутих проблем.

Ключові слова: мовна глобалізація, модернізація системи вищої освіти, рівень володіння іноземною мовою, право обирати мову навчання, мова-посередник.

Постановка проблеми. Характерною рисою сучасного світу є його глобалізація, під якою розуміють процес об'єднання національних економік в єдину систему, базовану на досягненнях науково-технічної революції та інформаційної відкритості. Хоча глобалістика визначається економічними потребами, вона виявляє себе на всіх рівнях людського життя.

Після розпаду Радянського Союзу пануючу роль у світі стали відіграти Сполучені Штати Америки, тому основою глобалізації є англо-американська громадська модель з її економікою, політикою та культурою, а англійська мова претендує на роль першої в історії людства всесвітньої мови [12].

Процес мовної глобалізації особливо активізувався останніми роками. Міжнародна освітня компанія Education First щорічно проводить моніторинг володіння англійською мовою в різних країнах, для мешканців яких вона не є рідною. Оцінюють результати виконання завдань представники держав, що поділені за п'ятьма категоріями залежно від рівня володіння мовою: від дуже високого до дуже низького. У 2019 р. Україна посіла 49-те місце серед 100 країн-учасниць і 29-те – серед 33 країн Європи. Рівень знання мови в нашій країні аналітики оцінили як низький [14].

Нам зрозуміла стурбованість уряду України недостатнім рівнем знання англійської мови населенням, оскільки вище керівництво безпосередньо пов'язує цей факт з низьким рівнем економічного розвитку країни та її конкурентоспроможності на міжнародному ринку [7]. Цим інтересом пояснюється й прагнення модернізувати українську систему вищої освіти, адаптувати її до сучасних умов глобалізації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У зв'язку з останніми новаціями в галузі вищої освіти, зокрема обов'язковим використанням англійської мови під час навчального процесу, у викладачів-філологів, які навчають іноземних студентів, виникає низка питань стосовно доцільності такої вимоги, оскільки існує багато сучасних методик, що не передбачають використання мови-посередника [1; 4; 11]. Мовознавці, які впевнені в корисності мови-помічника, не мають єдиної думки щодо меж і обсягу її застосування, а також типу використання – експлікованого або імплікованого [5; 9; 13]. Надалі ми розглянемо плюси і мінуси різних підходів до навчання іноземних мов і обґрунтуємо власну думку щодо вказаних методичних проблем.

Метою статті є формування стратегії викладання української мови як іноземної в умовах модернізації вищої освіти на підставі вивчення офіційних документів, які стосуються використання англійської мови в закладах вищої освіти, аналіз найбільш популярних сучасних методик навчання іноземних мов, а також розгляд низки проблем щодо тривалості навчання української мови студентів-іноземців I–IV курсів і вимоги з боку Міністерства освіти і науки та керівництва ЗВО щодо володіння викладачами англійською мовою на рівні B2.

Виклад основного матеріалу. У 2019 р. Міністерство освіти і науки України розробило Концепцію розвитку англійської мови в університетах, згідно з якою обов'язковою умовою вступу до ЗВО стане володіння англійською мовою на рівні B1, оскільки деякі профільні дисципліни будуть англійськомовними; крім того, введено обов'язкове зовнішнє незалежне оцінювання для бажаючих продовжити навчання в магістратурі, при цьому студенти повинні будуть продемонструвати знання англійської мови вже на рівні B2. На реалізацію цієї концепції відводиться чотири роки, отже, у 2023 р. нові вимоги стануть обов'язковими для українських абітурієнтів і магістрів [3].

B2 (Upper Intermediate) – це рівень володіння мовою вище середнього. Нова концепція передбачає високий рівень володіння англійською мовою не тільки студентами, але й викладачами. Уже зараз керівництво деяких закладів вищої освіти вимагає від співробітників, які не є викладачами англійської мови, наявності сертифікатів, що підтверджують знання мови на рівні B2. Однак існує низка об'єктивних причин, що ускладнюють виконання окресленого плану: далеко не всі викладачі-предметники можуть читати лекції та вести практичні заняття з профільних дисциплін англійською мовою, оскільки: 1) зовсім не володіють нею, однак знають інші іноземні мови; 2) володіють англійською, але недостатньо мірою. Для того щоб виправити це становище, ЗВО (безумовно, за фінансової підтримки держави, тому що це її ініціатива) мають організувати для викладачів курси з вивчення англійської мови. Але й тут виникають труднощі: одна справа – «підтягнути» мову, і зовсім інша – вивчити її з нуля. Щоб викладач, який має в середньому 20 годин аудиторних занять на тиждень, витрачає чимало часу на підготовку до них, зобов'язаний вести активну науково-методичну та організаційну роботу, займаючись на курсах по півтори години 1-2 рази на тиждень, зміг отримати сертифікат про володіння англійською мовою на рівні Upper Intermediate, має минути досить багато часу. Усе це вимагає максимальних зусиль

з боку викладачів (цілком імовірно, на шкоду іншим сферам їхньої діяльності), а також чималих фінансових витрат від держави. З огляду на нестабільність економічного становища країни з великою часткою імовірності можна стверджувати, що працівники сфери освіти будуть змушені вивчати мову за свій рахунок під загрозою звільнення за невиконання одного з пунктів контракту.

Оскільки автори статті працюють з іноземними студентами, ця проблема цікавить нас у першу чергу з точки зору використання англійської мови під час навчання української мови як іноземної.

Слід зазначити, що особливу статтю доходів розвинутих держав становить навчання іноземних громадян у закладах вищої освіти. За даними ЮНЕСКО, на світовому ринку освітні послуги надають понад 140 країн, при цьому міжнародний ринок вищої освіти становить близько 100 млрд дол. За статистикою, іноземні студенти витрачають на навчання в країні перебування приблизно п'яту частину власних витрат і чотири п'ятих – на побутові послуги: проживання, харчування, розваги. У США вища освіта – п'ята у грошовому обчисленні стаття експорту американської економіки, в Австралії освітня галузь є третім найбільшим джерелом бюджетних надходжень в економіку країни [10].

Під час аналізу тенденцій міжнародного ринку освіти та сучасного стану експорту освітніх послуг вищої освіти в нашій країні, фахівці Національного інституту стратегічних досліджень вказували, що «в контексті глобальних процесів інтернаціоналізації освіти одним із перспективних напрямів розвитку вітчизняної освітньої сфери є орієнтація на формування та ефективну реалізацію експортного потенціалу і на його основі подальшу інтеграцію у світовий освітній простір. Основною мотивацією експорту освітніх послуг є отримання значних коштів і розвиток економіки» [10].

Український державний центр міжнародної освіти, який працює при Міністерстві освіти і науки, підрахував, що середньостатистичний іноземний студент, який здобуває вищу освіту в Україні, щороку витрачає 6-8 тис. дол. «Станом на 1 січня 2020 року в українських закладах вищої освіти навчалося 80 тис. 470 іноземних студентів зі 158 країн світу. За даними Центру, за 2019 рік загальна сума витрат на навчання, проживання, страхування, оформлення документів, харчування, транспорт та інші потреби іноземних студентів, які навчаються в Україні, сягнула понад 570 млн дол. США. Якщо в середньому тривалість навчання дорівнює 5-6 рокам, то в цілому дохід України від іноземних студентів за цей період становить понад 3 млрд доларів США» [7].

Розширення експорту освітніх послуг вигідне, за ствердженням аналітиків, не тільки з економічної точки зору, але й у плані підвищення якості освіти: прагнення залучити іноземних студентів спонукає українські ЗВО до формування системи підготовки фахівців з урахуванням вимог світового ринку праці до якості освіти та напрямів підготовки фахівців [10].

У червні 2021 р. парламентський Комітет з питань освіти і науки рекомендував Верховній Раді прийняти законопроект № 3717, згідно з яким іноземці, що планують приїхати до України для здобуття вищої освіти, матимуть змогу навчатися іноземною мовою [2]. У цьому документі також зазначається, що іноземні студенти серед мов навчання найчастіше обирають англійську (59%), російську (26%) та французьку, і підкреслюється, що, якою б мовою не навчалися іноземці, ЗВО мають забезпечити протягом усього періоду їхнього навчання обов'язкове вивчення державної мови, у зв'язку з чим у нас виникає низка питань стосовно: 1) тривалості навчання української мови студентів-іноземців I–IV курсів; 2) обов'язкового використання англійської під час навчання іноземців української мови (наказ Міністерства освіти і науки «Про затвердження Методичних рекомендацій щодо удосконалення освітніх програм, за якими здійснюється підготовка іноземців та осіб без громадянства в закладах вищої освіти України, з урахуванням особливостей їх підготовки»); 3) вимоги з боку Міністерства освіти і науки щодо володіння англійською мовою на рівні B2 викладачами-філологами і предметниками, які навчають іноземців. Розглянемо ці питання детально.

1. Ми підтримуємо положення законопроекту № 3717, який було запропоновано профільним Комітетом з питань освіти і науки, щодо забезпечення ЗВО обов'язкового вивчення державної мови іноземцями протягом *усього періоду навчання* в Україні. На жаль, за останні два роки значно зменшилася кількість годин, запланованих на вивчення україн-

ської мови студентами-іноземцями, які навчаються на різних факультетах, а також суттєво скоротився термін її викладання: якщо раніше іноземна мова викладалася з рахунку 8 годин на тиждень у двох семестрах на першому курсі, 6 годин на другому, 4 години на третьому та в першому семестрі на IV курсі, то зараз у ДНУ імені Олесея Гончара державну мову викладають тільки на I му (4 години на тиждень) і II (2 години на тиждень) курсах, що, безумовно, є недостатнім для оволодіння мовними і профільними знаннями належною мірою. Ми сподіваємося, що розглянутий документ буде схвалено Верховною Радою, а його положення втілено в життя.

2. Питання обов'язкового використання англійської мови під час навчання іноземців української потребує особливої уваги, тому що безпосередньо пов'язане з методичною проблемою викладання іноземних мов за допомогою або без допомоги мови-посередника.

Варто зауважити, що ставлення викладачів-практиків до використання мови-посередника різне. Прихильники підходу, за якого рідна мова студентів або мова-помічник повністю виключена, спираються або на прямий метод, який передбачає слідування усним мовним зразкам, їх імітацію та заучування напам'ять з подальшим відтворенням у різних комбінаціях [1], або на методіку повного занурення учнів у мовне середовище [11], розроблену Берліцем, який вважав, що під час вивчення мови необхідно думати на ній, тобто нова мова має засвоюватися без використання мови-посередника, подібно до того, як дитина засвоює рідну мову в дитинстві. Зараз дуже популярним є ще один метод вивчення іноземних мов – комунікативний, спрямований на практику спілкування; він відрізняється від інших методик підвищеною увагою до говоріння і сприйняття мови на слух, але також не передбачає звернення до мови-посередника. Багато мовних шкіл позиціонують цей метод як один із найефективніших методів навчання [6; 8].

Однак переважна більшість сучасних викладачів вважає доцільним використання рідної мови або мови-посередника під час навчання іноземних мов [5; 9; 13]. На їхню думку, звернення до мови-помічника підвищує ефективність навчального процесу, оскільки економить аудиторний час, полегшує засвоєння нової інформації, дає змогу уникнути неправильного розуміння. Але прихильники цієї методіки досі сперечаються, у яких межах необхідно використовувати мову-посередник: мінімально чи у великому обсязі, тільки на підготовчому відділенні або й на просунутому етапі навчання. Також немає єдиної думки про те, яким має бути використання мови-помічника – експлікованим або імплікованим, тобто необхідно відкрито і прямо звертатися до мови-посередника, або вона може бути присутньою в мовній свідомості студентів і викладача, який має розуміти і враховувати вплив навичок рідної або допоміжної мови на процес формування навичок іноземної мови.

На нашу думку, використання мови-посередника під час навчання іноземців української мови цілком виправдано на початковому етапі для введення необхідних етикетних висловів (*добрий день, вибачте, дякую* тощо), пояснення завдань (*повторюйте, читайте, пишіть*) або граматичного матеріалу на підставі порівняння з рідною мовою або мовою-посередником, але в межах, достатніх для правильного розуміння студентами. Не слід користуватися мовою-помічником, якщо можна наочно продемонструвати реальний предмет або його зображення, дію або процес. Потрібно заохочувати іноземців говорити мовою, що вивчається, не тільки під час занять, але й на перервах, не тільки з викладачем, але й між собою, а також з іншими студентами, викладачами, працівниками деканату тощо. Ми впевнені, що поступово слід скорочувати звернення до мови-посередника і наприкінці навчання на підготовчому відділенні не використовувати її зовсім або звертатися до неї тільки в край необхідних випадках.

3. Здавалося б, якщо ми дійшли висновку про необхідність дозованого використання мови-помічника під час навчання іноземців, було б логічно погодитися з тезою про закономірність вимоги знання англійської мови, яка найчастіше виконує роль мови-посередника, викладачами української мови як іноземної. Але тут виникає низка питань. Справа в тому, що останніми роками всі групи іноземних студентів, які навчаються на підготовчому відділенні ДНУ, є збірними, тобто в них займаються представники різних країн. І якщо студенти, наприклад, з Нігерії вільно володіють англійською, то китайці чи африканці, що приїжджають до України з франко- або португаломовних країн, практично не говорять англійською мовою і дуже погано її розуміють. Найчастіше більшість іноземних студентів володіє

англійською на рівні А2. Саме тому, на нашу думку, не доцільно вимагати від викладачів-філологів, які працюють з іноземцями на підготовчому відділенні та на молодших курсах різних факультетів, знання англійської на рівні В2. Але предметники, що викладають профільні дисципліни, мають володіти англійською на більш високому рівні, оскільки саме вони відповідають за отримання якісних професійних знань майбутніми іноземними фахівцями.

Висновки і пропозиції. На підставі вивчених офіційних документів, які стосуються використання англійської мови в закладах вищої освіти, проведеного аналізу сучасних методів навчання іноземних мов і нашого особистого викладацького досвіду ми дійшли таких висновків: 1) використання англійської як мови-посередника в процесі навчання іноземців цілком виправдано на початковому етапі, але в дозованому обсязі та за умови поступового скорочування звернення до неї; 2) оскільки на заняттях з іноземної мови в студентських групах навчаються представники різних країн і рівень володіння англійською більшістю іноземних студентів дорівнює рівню А2, не доцільно вимагати від викладачів-філологів, які працюють з іноземцями на підготовчому відділенні та на молодших курсах різних факультетів, обов'язкового знання англійської мови на рівні В2.

На нашу думку, проблема підвищення статусу англійської мови у світі, зокрема в Україні, та більш активне використання її у ЗВО нашої держави є частиною більш загальної проблеми мовної глобалізації, що робить подальше вивчення цього питання нагальною потребою.

Список використаної літератури

1. Алиева Д.А. Прямой метод преподавания русского языка как иностранного. URL: <https://www.sworld.com.ua/index.php/pedagogy-psychology-and-sociology-311/theory-and-methods-of-studying-education-and-training-311/7520> (дата звернення 09.08.2021).
2. Вища освіта в Україні. Іноземні студенти в Україні зможуть навчатись іноземною мовою. URL: <https://osvita.ua/vnz/82776/> (дата звернення 16.07.2021).
3. Знание английского языка станет обязательным условием поступления в университет. URL: <https://loyer.com.ua/ru/znanie-anglijskogo-yazyka-stanet-obyazatelnyim-usloviem-postupleniya-v-universitet/> (дата звернення 03.07.2021).
4. Куца С. Сучасні методи викладання іноземних мов. URL: <http://oldconf.neasmo.org.ua/node/757> (дата звернення 11.07.2021).
5. Маркасова Д. Язык-посредник на уроках РКИ – враг или помощник? URL: <https://youlang.ru/blog/yazyk-posrednik-na-urokakh-rki-vrag-ili-pomoshchnik> (дата звернення 06.08.2021).
6. Методика преподавания иностранных языков в Атеел. URL: <http://www.ateel.org/standarts/method.html> (дата звернення 09.08.2021).
7. МОН створило концепцію розвитку англійської в університетах. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/mon-stvorilo-konceptsiyu-rozvitku-anglijskoyi-v-universitetah> (дата звернення 06.07.2021).
8. Овладеет английским легко! URL: http://dubna-cambridge.ru/methodological_support/ (дата звернення 09.08.2021).
9. Петровская Д. А., Романенко Ю.Л. Важность языка-посредника на начальном этапе обучения. URL: <http://docplayer.com/67003050-Petrovskaya-darya-anatolevna-romanenko-yuliana-leonidovna-belorusskiy-gosudarstvennyy-medicinskiy-universitet-g-minsk.html> (дата звернення 04.08.2021).
10. Україна на міжнародному ринку освітніх послуг вищої освіти. Аналітична записка. URL: <http://old2.niss.gov.ua/articles/1695/> (дата звернення 16.07.2021).
11. Фаненштель Н.В. Роль методу Берліца в становленні сучасної комунікативної методики навчання іноземних мов. URL: <http://212.111.198.18:88/jspui/bitstream/123456789/458/1/11> (дата звернення 09.08.2021).
12. Филология и языковая глобализация. URL: <https://myfilology.ru/154/filologiya-i-yazykova-ya-globalizaciya-269/> (дата звернення 06.07.2021).
13. Язык-посредник. URL: <https://metodika-rki.livejournal.com/141941.html> (дата звернення 09.08.2021).
14. Яровая М. Украина на 49 месте в рейтинге стран по знанию английского. Уровень – низкий. URL: <https://ain.ua/2019/11/12/bad-english-in-ukraine/> (дата звернення: 16.07.2021).